

ХРАМИ СВЯТОЇ ТРІЙЦІ: ВІД СТАРОВИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

Храми на честь Святої Трійці у місті Суми будувалися неодноразово. Коли була побудована перша церква, невідомо. Вперше про неї згадується у церковних документах за 1730 р. Дерев'яний храм знаходився у районі сучасного будинку №12 по вулиці Дзержинського (з недавнього часу перейменовану на вулицю Троїцька). У 1732 р. при храмі існувала школа з двома вчителями і шпиталем для міщан. Інших відомостей не збереглося [1].

Будівництво вже кам'яної Троїцької церкви розпочалося на початку XIX ст. Храм будувався на кошти Лучанського поміщика М.К.Лаврентьєва. За деякими церковними джерелами згадується про наявність двох престолів у церкві: головний престол - в ім'я Святої Трійці, а приділ - в ім'я святих благовірного князя Михайла та його боярина Федора - чудотворців чернігівських [2]. За своїм архітектурним розплануванням ця церква досить схожа на збережену до наших часів Ільїнську церкву (1836-1851 рр.) по вулиці Засумська [3].

Кам'яна Троїцька церква була споруджена у стилі класицизму з деякими елементами бароко. Проектована вона була як типова ампірна споруда того часу: прямокутний об'єм з одноярусним верхом і сферичним куполом, з заходу до якого була прибудована триярусна дзвіниця з центральним входом [2]. У середині храму за українською традицією були розвішані ікони, вбрані вишитими рушниками. У церкві знаходилися красиві дорогі панікадила.

М.К.Лаврентьєв почав будівництво храму після об'єднання маєтків, які він отримав у спадок від батьків, на землях, ним куплених у сумських поміщиків та у брата у 1799 р. частини земель. У 1825 р. всі його кошти та володіння перейшли до рідного племінника, поміщика Сумського повіту, титулярного радника П.М.Линтварьова. Благодійники пожертвували на будівництво нової Троїцької церкви 17200 рублів сріблом. Зведення кам'яного храму завершилося у 1827 р. [1].

Особливо відзначився у своїй службі священник Троїцького храму С.Македонський [4]. На початку XX ст. церква стала тісною для прихожан. На той час налічувалося близько півтори тисячі парафіян. Постало питання про розширення приміщення церкви або про створення поруч нового храму. Було вирішено збудувати нову споруду. Всі витрати було покладено на спадкоємця І.Г.Харитоненка - його сина Павла [2].

Проект нового собору повинен був перевершити всі існуючі на той час храми на Сумщині. Назвати автора проекту досить складно. Існують декілька версій стосовно архітекторів Троїцького храму. Деякі джерела повідомляють, ніби проектував його відомий архітектор А.В.Щусєв, який пізніше був автором мавзолею В.І.Леніна у Москві. Основою для цього стало те, що Щусєв підтримував зв'язки з Харитоненком, проектував на його замовлення церкву в с.Наталівка. Але у списках творчих робіт А.В.Щусєва Троїцький собор у Сумах не значиться. Збереглися фотокопії затвердженого проекту собору, де стоїть підпис: «Г.Шольц 3/2 1901». Крім того, Г.Шольц був запрошений для керівництва будівництвом собору. Це може свідчити, що проект належав Г.Шольцу [5].

Проект Троїцького храму було розглянуто і затверджено на засіданні Харківського губернського правління 23 березня 1901 р. губернським архітектором О.С.Комарницьким та інженером Ф.І.Шустером [2]. За приклад було взято споруди Петербурга - Ісакіївський (архітектор О.Монферан) і Троїцький (Ізмаїловський) собор (архітектор В.П.Стасов) [6]. Закладання храму відбулося 6 травня 1901 р., у день народження російського царя Миколи II [2]. Стіни закладали, як правило, з цегли, виготовленої на Сумському заводі І.Асмолова. Також використовували портландцемент Новоросійського та Лучанського заводів. Пісок для цементу брали з річки Псел, що протікала поруч [3].

Перший етап будівництва проходив досить швидко. У період з травня до жовтня 1901 р. для будівництва споруди було використано майже 3 мільйони цеглин (частково використовувалася цегла з розібраної прибудови старої Троїцької церкви). За цей етап будівництва кладку стін довели до рівня карнизу.

У період другого будівельного сезону (травень-жовтень 1902 р.) майже всі цегляні роботи були завершені. Навесні розпочали кривлю даху. Вже наступний сезон будівництва був розпочатий раніше - у квітні. Почали з опоряджувальних робіт, покриття залізом головного куполу церкви та чотирьох малих бань [2].

Вже з 1903 р. будівництво почало уповільнюватися, а у 1905 р. роботи були припинені, тому що Харитоненко майже збанкрутував [3]. У зв'язку з цим, грошові вкладення на будівництво звелися нанівець. Це видно з таких даних про вкладання коштів у спорудження храму: 1901 - 63437 руб. 91 коп.; 1902 - 53190 руб. 64 коп.; 1903 - 20247 руб. 93 коп.; 1904 - 12315 руб. 13 коп.; 1905 - 4485 руб. 86 коп. Економічна криза на початку XX ст. призвела до

тяжкого занепаду цукрової промисловості, що давала основний прибуток Харитоненкам [2].

Майже через шість років, у 1911 р. будівництво храму відновлюється.

В архітектурному плані, церква була збудована в стилі неокласицизму, характерному для початку ХХ ст. В оздобленні були також присутні елементи бароко. В основі композиції - тип п'ятибаневого хрестокупольного храму з бічними банями в кутах. З західної сторони церкви прилягала триярусна дзвіниця, яка була з'єднана з церквою вузьким переходом. Нижній ярус дзвіниці був прямокутний, з арочним отвором біля головного входу. Другий ярус - квадратний, верхній - восьмикутний із завершенням як зверху на куполі, але з розміщенням люкарень. Верхні яруси дзвіниці будувалися за принципом «*восьмерик на четверику*». Під усією будівлею є підвал. Перекритий системою напівциркулярних і лучкових склепінь, центральна частина - напівсферичним куполом на високому круглomu барабані, увінчаному яйцевидною банею з ребрами і люкарнами, який завершений декоративним світловим ліхтарем. На його підвалинах влаштований кільцевий видовий майданчик, обгороджений балясинами. Точно такий майданчик опоясує аттик світлового барабану. Бані встановлені по кутах споруди. Бічні дільниці перекриті хрестовим склепінням, а центральна увінчується сферичною банею на світловому циліндричному підбаннику, який спирається на підпружні арки [6; 7].

В екстер'єрі переважають параболічні обриси п'яти ребристих бань з люкарнами. Бічні - на чотиригранних підбанниках, а центральна - на циліндричному підбаннику, із світловим ліхтарем. Фасади з півночі та півдня на вісях симетрії акцентовані чотириколонними портиками коринфського ордену з трикутними фронтонами. Рустовані стіни розчленовані пілястрами цього ордену. Вікна були оздоблені лучковими та трикутними мандриками й ліпними картушами над ними. Головний вхід із західного фасаду дзвіниці акцентований двоколонним портиком коринфського ордеру. Дахи укриті покрівельною сталлю по кроквяних фермах [7].

Мріючи повторити «*чудо*» внутрішньо-архітектурного оформлення Володимирського собору в Києві (В.М.Васнецов та М.В.Нестеров), Харитоненко звернувся до вже відомого художника М.Нестерова, який навідріз відмовився від пропозиції, але погодився на написання образів для іконостасу. Нестеров написав шість ікон: Христос, Богоматір, Трійця, Святий Миколай, архангели

Гавриїл та Михаїл. У нішах під вікнами, на центральному куполі було розміщено 16 образів, написаних московським художником І.І.Нивинським у 1913 р. Також для храму низку ікон створив художник К.Петров-Водкін.

Для виконання проекту іконостасу було порекомендовано московського архітектора О.В.Щусєва. Величний мармуровий іконостас виготовлявся у Петербурзі художником-скульптором В.В.Кузнецовим. Творінням Щусєва також був оригінальний малюнок мозаїчної підлоги й огорожі навколо храму. Архітектор працював також над ескізами внутрішнього оздоблення собору. Було вирішено встановити 15 дзвонів, 12 з яких було виготовлено на заводі братів Самгіних у Москві.

Місцева газета «*Сумской весник*» у номері від 14 червня 1913 р. оповістила всіх про встановлення дзвонів на святому храмі і закликала всіх бажаючих допомогти: «*Строительный комитет по постройке нового Сумского Троицкого храма доводит до сведения жителей г.Сум, что 16 июня после торжественной литургии имеет быть поднятие на колокольню нового храма 11 колоколов верхнего звона, до 500 пудов весом, а 23 июня, в воскресенье, после Божественной литургии предстоит поднятие на колокольню главного большого колокола 760 пудов весом, и просит пожаловать в указанные дни всех желающих принять участие в поднятии колоколов*» [2].

На великому дзвоні Харитоненко побажав зробити надпис: «*О здравии и спасении рабов божих Павла, Веры, Иоанна, Елены с Натальей*». На піднятому серед інших дзвонів вагою 330 пудів був зроблений надпис: «*Упокой, Господи, усохших Иоанна и Наталью*» (батьки П.І.Харитоненка) [3].

З заводу-виробника було відряджено до Сум майстра Д.С.Калашникова, під керівництвом якого здійснювалося підняття 11 дзвонів, у неділю 16 червня 1913 р. На цю подію зібралося понад 5 тисяч сумчан. Вже через тиждень були завершені всі роботи на дзвіниці, а 22 червня, ввечері задзвонили всі 11 дзвонів. Наступного дня був встановлений головний дзвін. Крім цих 12, планувалося встановити ще три: один (вагою 150 пудів) відливали на заводі, а двоє невеликих, вага яких 25 та 5 пудів, було вирішено зняти із дзвіниці старої Трійської церкви [2].

Будівництво храму було завершено, однак прорахунки автора проекту проявлялись неодноразово: непропорційний малий іконостас не гармонував з великим об'ємом інтер'єру, балкони для хору були розташовані занадто високо [5].

Посвята собору була призначена на 26 вересня 1914 р. На перешкоді цього стала раптова смерть П.І.Харитоненка, а згодом і Перша світова війна [2].

Служба правилася в розташованій поруч старій церкві, але лише до посвяти Троїцького собору в листопаді 1917 р. У 1921 р. старий Троїцький храм було зруйновано [4; 5].

У період Великої Вітчизняної війни церкву було пошкоджено: снаряд потрапив у центральний купол, а під час пожежі згоріла більша половина перекриття. Реставрування почалося вже в 1945 р.: релігійна громада виділила кошти на ремонт пошкодженого верху, а у 1949 р. був відремонтований купол церкви. В 1950 р. був проведений незначний ремонт підвальних приміщень [2].

У повоєнний період храм використовували як торгові склади, а у часи хрущовської «відлиги» підлягав до знесення [4]. В 1970 р. в Держбуд УРСР були направлені всі необхідні матеріали для включення Троїцького собору до числа пам'яток архітектури, що потребують реставрації [5]. У 1975 р. собор отримав статус пам'ятника архітектури національного значення (охоронний №1530). Вже через два роки почалися реставраційні роботи, з 1977 до 1989 р. (архітектори В.К.Хромченков і В.П.Смірнов). При цьому собор був пристосований під концертний зал органної музики. У 1987 р. біля вівтаря було встановлено орган чехословацької фірми «Рігер-Клосс» [7].

1. *Комаров В.* Храм в предместье города, на Новом месте, во имя Святой Троицы... // Ваш шанс. - 2000. - 23 серпня.

2. *Синельник М.* Собор із синіми банями // Панорама Сумщини. - 1992. - 30 квітня. - С.4-5.

3. *Комаров В.* Купол стремится в лазурную высь... // Ваш шанс. - №20. - 1998. - С.5.

4. Троїцький собор // Православна Сумщина. - №2. - 2001. - с.1.

5. Звучить у соборі орган // Ленінська правда. - 1989. - 15 жовтня.

6. *Логвин Г.Н.* Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4-х томах. - Т.4. - К., 1986. - 375 с. - С.12.

7. *Вечерський В.В.* Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. - К.: Видавничий дім А.С.С., 2005. - 586 с. - С.278.